

Η ΕΝΤΑΞΙΑΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ*

Γεώργιος Βασιλείου

Η ΠΟΡΕΙΑ της Κύπρου προς την Ευρώπη συνεχίζεται ομαλά. Κάθε μέρα που περνά μας φέρνει πιο κοντά στην ημερομηνία της ένταξης. Πολλοί όμως είναι εκείνοι οι οποίοι αμφιβάλλουν για την προοπτική αυτή προβάλλοντας την τουρκική αδιαλλαξία και την έκδηλη έλλειψη διάθεσης από μέρους της για λύση του Κυπριακού. Η Τουρκία αγωνίζεται με κάθε μέσο για να αποσυνδέσει το Κυπριακό από τη δική της πορεία προς την Ευρώπη. Πριν από λίγες μέρες ο Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας, κ. Τζιέμ, προσπάθησε να πείσει τους 15 να μη συνδέσουν την πορεία της Τουρκίας με τη λύση του Κυπριακού. Τόσο η Ελλάδα όσο και η Κύπρος έδωσαν αμέσως την πρόπευσα απάντηση. Ότι είναι αδιανόητο να φανταστεί κάποιος την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση με το Κυπριακό άλυτο. Μου είναι αδύνατο να φανταστώ πως η Ευρωπαϊκή Ένωση θα μπορούσε να συζητήσει καν την προοπτική ένταξης της Τουρκίας με το Κυπριακό να μένει εκεί που είναι σήμερα. Θα εσήμαινε ότι η ίδια η Ευρωπαϊκή Ένωση εγκαταλείπει τα κριτήρια της Κοπεγχάγης, πράγμα αδιανόητο, αλλά επίσης και τρομερά επικίνδυνο για το μέλλον και την ύπαρξη αυτής της ίδιας της Ευρώπης. Η σημασία των αποφάσεων της Συνόδου Κορυφής του Ελσίνκι έγκειται ακριβώς στο ότι η Ευρώπη

επαναβεβαίωσε την προσήλωσή της στα πολιτικά κριτήρια της Κοπεγχάγης και τόνισε ότι η λύση του Κυπριακού δεν αποτελεί προϋπόθεση για ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Είναι φανερό ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση επιθυμεί διακαώς τη λύση του Κυπριακού, αλλά φροντίζει να μην δώσει στην Τουρκία το δικαίωμα να καθορίζει εκείνη την πορεία των εξελίξεων. Εφόσον η Τουρκία αρνείται να προωθήσει λύση που να συνάδει με τα ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών και με τις αρχές που καθορίστηκαν στη γνωμοδότηση για την ενταξιμότητα της Κύπρου, τότε θα πρέπει να γνωρίζει ότι δεν θα μπορεί να κρατήσει την Κύπρο εκτός Ευρώπης. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο πολλοί είναι εκείνοι που πίστεψαν ότι η έναρξη των διαπραγματεύσεων της Κυπριακής Δημοκρατίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση για ένταξη θα ήταν ο καταλύτης που θα οδηγούσε και στη γρήγορη λύση του Κυπριακού. Επειδή πέρασαν δύο χρόνια χωρίς πρόοδο στο Κυπριακό, είναι έκδηλη η απογοήτευση. Προσωπικά εξακολουθώ να πιστεύω ότι η προοπτική ένταξης της Κύπρου στην Ευρώπη είναι πράγματι ο καταλύτης, αλλά δεν πρέπει να αντιμετωπίζουμε αυτή την προοπτική μέσα σε στενά χρονικά πλαίσια. Η Τουρκία θα κάνει κάθε τι το δυνατό για να αγνοήσει την απόφαση του Ελσίνκι και να διατηρήσει το status quo στην Κύπρο. Εμείς θα πρέπει να δείξουμε την απαραίτητη επιμονή και υπομονή να εργαζόμαστε για προώθηση λύσης, έστω και αν οι συνομιλίες αποδεικνύονται άκαρπες και ταυτόχρονα να παίρνουμε όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προώθηση της ένταξης της Κύπρου. Κατά την άποψή μας, τότε μόνο η Τουρκία θα δεχθεί να δοθεί λύση, όταν θα έχει πεισθεί, πέραν πάσης αμφιβολίας, ότι της είναι αδύνατο να

σταματήσει την πορεία ένταξης της Κύπρου στην Ευρώπη.

Σε σχέση με την πορεία αυτή θα ήθελα να τονίσω ότι πολύ σωστά ο Πρόεδρος Κληρίδης, μόλις άρχισαν οι συνομιλίες, απηύθυνε έκκληση προς τους Τουρκοκυπρίους να συμμετάσχουν στην αντιπροσωπεία, μια πρόταση που παραμένει ανοικτή μέχρι σήμερα. Είναι ακριβώς γι' αυτό το λόγο που κάνουμε κάθε τι το δυνατό για να κρατούμε ενήμερους τους Τουρκοκυπρίους για την πορεία της Κύπρου προς την Ευρώπη, αξιοποιώντας κάθε δυνατότητα η οποία μας προσφέρεται και ιδιαίτερα το διαδίκτυο. Προσωπικά δεν έχω καμμία αμφιβολία ότι οι Τουρκοκύπριοι επιθυμούν διακαώς να βρεθεί το γρηγορότερο λύση και να ενταχθούν και εκείνοι μαζί μας στην Ενωμένη Ευρώπη. Πιστεύω ότι έχουμε υποχρέωση να κάνουμε κάθε τι το δυνατό για να κρατούμε την πόρτα ανοικτή, για να δίνουμε πλήρη πληροφόρηση προς το σύνολο του στοιχείο και να αντιληφθούμε ότι ο κ. Ντενκτάς με τη στάση την οποία ακολουθεί έρχεται σε αντίθεση με την πλειοψηφία των συμπατριωτών του. Οι τελευταίες εξελίξεις στα κατεχόμενα και οι σχετικές διαδηλώσεις είναι σημάδια των καιρών. Εμείς, χωρίς να επιδιώκουμε ανάμειξη στα εσωτερικά των Τουρκοκυπρίων, έχουμε υποχρέωση να περνάμε συνεχώς το μήνυμα ότι είμαστε έτοιμοι, και τη δωδεκάτη ακόμη, να τους δεχθούμε με ανοικτές αγκάλες και να πορευθούμε μαζί προς την Ευρώπη.

Στην πορεία αυτή προς την Ευρώπη οι Κύπριοι είμαστε όλοι ενωμένοι. Η Κύπρος είναι ίσως η μόνη χώρα στην Ευρώπη όπου δεν θα βρεις τους λεγόμενους Ευρωσκεπτικιστές (Euroscerptics). Όλα τα πολιτικά κόμματα, όλες οι οργανώσεις υποστηρίζουν και επιθυμούν την ένταξη της Κύπρου στην

* Ομιλία του επικεφαλής της Διαπραγματευτικής Αντιπροσωπείας για την Ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και πρώην Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας Γεωργίου Βασιλείου, στην Ημερίδα που διοργάνωσε το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας εις μνήμην του Γιάννου Κρανιδιώτη. Αθήνα, 13 Σεπτεμβρίου 2000.

Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι λόγοι είναι πρώτα απ' όλα πολιτικοί. Ο κυπριακός Ελληνισμός έχει συνειδητοποιήσει ότι μόνο μέσα στη μεγάλη οικογένεια των ευρωπαϊκών λαών θα μπορέσει να βρει την ασφάλεια και τη σιγουριά για το μέλλον. Μπροστά σ' αυτή την προοπτική όλα τα άλλα προβλήματα, οικονομικά, κοινωνικά, όσο μεγάλα και αν είναι, τελικά θεωρούνται δευτερεύουσας σημασίας. Τα ίδια αισθήματα, πιστεύω, πρέπει να διακατέχουν και τη μεγάλη πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων. Γιατί μέσα στην Ευρώπη θα βρουν και αυτοί την ασφάλεια που επιθυμούν. Θα προσβλέπουν στο μέλλον χωρίς να φοβούνται ότι θα τους υποτάξει κάποια στιγμή το μεγαλύτερο ελληνικό στοιχείο. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αποδείξει ότι μπορεί να διασφαλίσει το μέλλον όλων των κοινοτήτων, όσο μεγάλες ή μικρές και αν είναι, ενώ προστατεύει τα ανθρώπινα δικαιώματα και του τελευταίου πολίτη. Είναι γεγονός ότι μέσα στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης πολλά από τα προβλήματα, που φαίνονταν ανυπέρβλητα στις διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων, χάνουν τη σημασία τους. Θα δώσω ένα μόνο παράδειγμα: Δεν θα υπάρχει λόγος οι Τουρκοκύπριοι να ανησυχούν ότι το κοινό νόμισμα θα είναι η κυπριακή λίρα την οποία σε μεγάλο βαθμό μπορούν να ελέγχουν οι Ελληνοκύπριοι, γιατί, όπως είναι γνωστό πολύ σύντομα μετά την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η κυπριακή λίρα θα παύσει να υπάρχει και θα αντικατασταθεί με το ευρώ με το οποίο είμαστε συνδεδεμένοι από το 1992 (στην αρχή με το ecu και τώρα με το ευρώ).

Ας δούμε τώρα πού βρισκόμαστε στην πορεία μας προς την Ευρώπη και μερικά από τα προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζουμε. Εκ πρώτης όψεως φαίνεται ότι είμαστε στο σωστό δρόμο. Έχουμε ήδη κλείσει προσωρινά 16 από τα 29 κεφάλαια, περισσότερα από οποιαδήποτε άλλη υπό ένταξη χώρα και έχουμε κάνει μεγάλη πρόοδο στην προσπάθειά μας να απαντήσουμε σε όλα τα ερωτήματα που θέτουν οι Βρυξέλλες για τα υπόλοιπα κεφάλαια και να προωθήσουμε το κλείσιμό τους. Ελπίζουμε ότι μέχρι το τέλος της σουηδικής προεδρίας, δηλαδή

σε λιγότερο από ένα χρόνο από σήμερα, θα έχει ολοκληρωθεί αυτή η φάση των διαπραγματεύσεων.

Σε σχέση με τα πιο πάνω θα πρέπει να αναφερθεί ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει ανεβάσει κατά πολύ το μέτρο ένταξης. Προηγούμενως ήταν αρκετό μια χώρα να αποδεχθεί το *acquis*. Τώρα απαιτείται η δημιουργία όλων των απαραίτητων θεσμών και η αποτελεσματική εφαρμογή του *acquis* σε όλους τους τομείς. Αυτό σημαίνει ότι το προσωρινό κλείσιμο των διαφόρων κεφαλαίων είναι απλώς το πρώτο βήμα. Ακολουθεί η υλοποίηση όλων των δεσμεύσεων και η ικανοποιητική εφαρμογή του *acquis* σε όλους τους τομείς.

Στην πορεία αυτή για εισαγωγή και εφαρμογή του *acquis* στην Κύπρο θα πρέπει να γίνουν ριζικές αλλαγές σχεδόν σε όλους τους τομείς. Αλλαγές που αργά ή γρήγορα θα αναγκασουν και τον Κύπριο επιχειρηματία να σκέφτεται σαν Ευρωπαίος, να στηρίζεται πολύ περισσότερο στις δικές του δυνάμεις, να αντιληφθεί ότι αλλάζει και ο ρόλος αυτού του ιδίου του κράτους. Μερικές από τις πιο σημαντικές αλλαγές είναι οι πιο κάτω:

Θα καταργηθούν τα μονοπώλια. Η παντοδυναμία της Αρχής Τηλεπικοινωνιών, της Αρχής Ηλεκτρισμού και όλων των άλλων Ημικρατικών Οργανισμών έχει πλέον ημερομηνία λήξεως και όσο πιο γρήγορα επιτευχθεί η κατάργηση των μονοπωλίων τόσο το καλύτερο για την Κύπρο, γιατί ήδη έχουμε καθυστερήσει σημαντικά στην εισαγωγή και αξιοποίηση της νέας τεχνολογίας που στηρίζεται στο διαδίκτυο και στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές.

Η Δημόσια Υπηρεσία θα πρέπει να αναδιοργανωθεί εκ βάθρων. Πρέπει να δημιουργηθούν νέοι θεσμοί, να προσληφθούν πολλά νέα πρόσωπα με τα απαραίτητα προσόντα, χωρίς όμως να παρατηρηθεί ουσιαστική αύξηση των θέσεων. Μια πιο λειτουργική και ευέλικτη Δημόσια Υπηρεσία οφείλει να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για αξιοκρατικές προαγωγές με βάση την απόδοση, την κατάργηση της μονιμότητας των θέσεων και τη διασφάλιση εναλλαγής στις ανώτερες βαθμίδες της υπηρεσίας, τη δυνατότητα απασχόλησης ειδικευμένων στελεχών με συμβόλαια, την

αύξηση του ορίου αφυπηρέτησης από τα 60 στα 63 ή 65 και τη δημιουργία νέων χαμηλότερων κλιμάκων εισαγωγής στη Δημόσια Υπηρεσία.

Το Συνεργατικό Κίνημα, το οποίο διαδραματίζει μεγάλο ρόλο στην Κύπρο, θα πρέπει να παύσει να επιδιώκει την τεχνητή προστασία που τελικά οδηγεί στη στασιμότητα και να στηριχθεί στις δυνάμεις του, όπως έχουν πράξει οι συνεργατικές εταιρείες της Γαλλίας, Ολλανδίας, Γερμανίας, για να αναφερθώ μόνο σε μερικές. Αυτό σημαίνει συναγωνισμό επί ίσοις όροις με τον ιδιωτικό τομέα, πράγμα που θα οδηγήσει σε συγχωνεύσεις μεταξύ των διαφόρων συνεργατικών εταιρειών και αλλαγή του όλου συστήματος ελέγχου που σήμερα υπάρχει. Τελικά θα έχουμε ένα πιο ισχυρό και υγιή συνεργατικό κίνημα, σε θέση να προσφέρει ακόμα περισσότερες υπηρεσίες στα μέλη του.

Η ελεύθερη διακίνηση προϊόντων προϋποθέτει την υιοθέτηση χιλιάδων νέων προδιαγραφών, τομέας στον οποίο παρουσιάζεται σοβαρή καθυστέρηση, και τη δημιουργία νέων θεσμών που θα επιτρέπει στην Κύπρο να αποκτήσει δικούς της μηχανισμούς διαπίστευσης. Να εκσυγχρονίσει όλα τα εργαστήρια και εκεί που χρειάζεται να προωθήσει τις ανάλογες σχέσεις με εργαστήρια του εξωτερικού. Στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος έχουμε να διανύσουμε πολύ μεγάλη απόσταση. Πρώτα απ' όλα χρειάζεται να αποκτήσουμε περιβαλλοντική συνείδηση, κάτι που λείπει από την πλειοψηφία μας, να συνειδητοποιήσουμε ότι η προστασία του περιβάλλοντος είναι τεράστιας σημασίας ιδίως για την Κύπρο, που είναι μια κατ' εξοχήν τουριστική χώρα. Η τήρηση των κανονισμών για προστασία του περιβάλλοντος και η εφαρμογή των κανονισμών της πολεοδομίας να γίνει συνείδηση και οι προσπάθειές μας να επικεντρώνονται στο πώς να προσαρμοστούμε σ' αυτούς τους κανονισμούς και όχι πώς θα τους αποφύγουμε. Ήδη η πορεία προς την Ευρώπη έχει γίνει αφορμή για να αντιμετωπίσουμε με νέο φάκο το όλο θέμα εφαρμογής αυστηρών προδιαγραφών στην παραγωγή τροφίμων, της επιτάχυνσης των αποχετευτικών έργων σε όλη την Κύπρο και της επεξεργασίας των σκουπιδιών προωθώντας τη συνεργασία με-

ταξύ των δημοτικών αρχών. Προτού να είναι αργά θα πρέπει να μπει έλεγχος στην εισαγωγή των αυτοκινήτων, τα οποία θα πρέπει να συνάδουν με τις ευρωπαϊκές προδιαγραφές και να οδηγηθούμε σε σημαντική μείωση της ρύπανσης της ατμόσφαιρας.

Ένα από τα πιο δύσκολα προβλήματα που θα έχουμε να αντιμετωπίσουμε είναι αυτό του υπεράκτιου τομέα. Εκεί είναι έκδηλο ότι δεν μπορεί να συνεχισθεί να λειτουργεί ο δακτύλιος που είχαμε μέχρι σήμερα, δηλαδή να ισχύουν άλλοι φορολογικοί συντελεστές για τις εταιρείες που λειτουργούν εντός της Κύπρου και άλλοι πολύ χαμηλότεροι συντελεστές για τις εταιρείες που δραστηριοποιούνται στο εξωτερικό. Η πρόκληση στον τομέα αυτό είναι μεγάλη. Οφείλουμε να κατορθώσουμε να αυξήσουμε και να βελτιώσουμε την προσφορά μας προς τις διεθνείς εταιρείες για να διατηρήσουμε τον τομέα αυτό με το δυναμισμό που τον διακατέχει, παρόλη την αύξηση σε σχέση με σήμερα των φορολογικών συντελεστών. Πολλοί είναι εκείνοι οι οποίοι, μπροστά στο τεράστιο έργο που έχουμε να επιτελέσουμε όχι μόνο στην υιοθέτηση του Κοινοτικού Κεκτημένου αλλά και τη δημιουργία νέων θεσμών και την αποτελεσματική εφαρμογή του, διερωτούνται κατά πόσο αξίζει τον κόπο να κάνουμε όλες αυτές τις προσπάθειες εφόσον είναι αβέβαιο τότε και κατά πόσο θα μπορούμε στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Με όσα έχω ήδη αναφέρει απάντησα μερικώς στο ερώτημα αυτό. Θα ήθελα εδώ να επαναλάβω ότι εμείς οφείλουμε να το θεωρούμε σαν δεδομένο ότι θα μπορούμε στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Γι' αυτό το λόγο χρειάζεται να πάρουμε όλα εκείνα τα μέτρα, να επιτελέσουμε όλα εκείνα τα καθήκοντα που είναι απαραίτητα σήμερα και να πείσουμε όλους τους εταίρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ότι προωθούμε με σοβαρότητα και υπευθυνότητα την εφαρμογή του *acquis* στην Κύπρο. Η απάντηση σ' αυτούς που αμφισβητούν είναι απλούστατη. Οι αλλαγές που γίνονται και που θα γίνουν είναι προς το συμφέρον της Κύπρου, της κυπριακής κοινωνίας και οικονομίας και μ' αυτή την έννοια η πορεία ένταξης της Κύπρου στην Ευρώπη είναι από μηχανής θεός που μας δίνει την ευκαιρία και την αφορμή για

να προωθήσουμε τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις. Οφείλουμε να εκπληρώμε ό,τι αναλαμβάνουμε να κάνουμε, έστω και αν ακόμα γνωρίζαμε ότι δεν είναι καθόλου βέβαιο πως θα πετύχουμε την ένταξη της Κύπρου στην Ευρώπη. Πέραν αυτού όμως είναι έκδηλο ότι εάν δεν είμαστε συνεπείς στις υποχρεώσεις που αναλαμβάνουμε, τότε με το δίκαιο της η Ευρωπαϊκή Ένωση θα μας αρνηθεί την ένταξη ή θα καθυστερήσει την ημερομηνία ένταξης της Κύπρου, δίνοντας ως δικαιολογία ότι δεν είμαστε έτοιμοι. Μια τέτοια απάντηση, όλοι αντιλαμβανόμαστε, ότι θα ήταν καταστροφική για μας. Εμείς οφείλουμε να είμαστε έτοιμοι. Το οφείλουμε στους εαυτούς μας αλλά κυρίως στις μελλοντικές γενιές. Και με το να είμαστε έτοιμοι θα αναγκάσουμε τις οιοσδήποτε χώρες, οι οποίες θα ήθελαν να αφήσουν την Κύπρο εκτός νυμφώνος, χρησιμοποιώντας τεχνικά κριτήρια, να δεχθούν και αυτές την ένταξη. Εξάλλου είναι γνωστό ότι αυθαίρετες πολιτικές δηλώσεις θα οδηγήσουν σε αντιδηλώσεις από άλλες χώρες και η όλη πορεία διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα τεθεί υπό αμφισβήτηση.

Το δεύτερο ερώτημα είναι πότε θα μπορούμε; Σίγουρα μας ενδιαφέρει να μπορούμε το γρηγορότερο και αυτή τη στιγμή εργαζόμαστε με στόχο να είμαστε έτοιμοι για ένταξη στην τεχνική ημερομηνία που έχει καθορίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση της 1/1/2003. Τον τελευταίο καιρό, όμως, στις Βρυξέλλες ακούονται φωνές για μη τήρηση της ημερομηνίας αυτής. Άλλοι μιλούν για 1/1/2004, άλλοι για 2005, ορισμένοι πάνε ακόμα και παρακάτω. Θεωρώ ότι οφείλουμε να αγνοήσουμε αυτές τις δηλώσεις και να επιμένουμε στην προσπάθεια που κάνουμε για να είμαστε έτοιμοι από την 1/1/2003. Να διασφαλίσουμε ότι η Κύπρος θα είναι οπωσδήποτε μέσα στην πρώτη ομάδα των χωρών που θα προωθηθούν για ένταξη. Τώρα πότε ακριβώς θα είναι αυτή η ημέρα, αν θα είναι το 2003 ή το 2005, με αυτή την έννοια είναι δευτερευούσης σημασίας. Σε συνεργασία με τις άλλες υπό ένταξη χώρες δικαιολογημένα μπορούμε να αναμένουμε να καθορισθεί η ημερομηνία αυτή μέσα σε λογικά πλαίσια και να αξιοποιήσουμε τον ενδιάμεσο χρόνο για υλοποίηση του *acquis*.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΣΤΗ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ

Zagorka Golubovic*

ΕΝΑ ιστορικό γεγονός συνέβη στην Σερβία στις 5 του Οκτώβρη, όταν ο παντοδύναμος κυβερνήτης, που βασίλεψε στην Ο.Δ. της Γιουγκοσλαβίας την τελευταία δεκαετία ως απόλυτος μονάρχης, αναγκάστηκε να παραιτηθεί αναγνωρίζοντας ότι τελικά έχασε την εξουσία στις εκλογές της 24ης Σεπτεμβρίου. Ήταν ένα θαύμα, και δεν είναι εύκολο να εξηγηθεί πώς συνέβη οι άνθρωποι να εξελιχθούν τόσο γρήγορα σε πολίτες με συνείδηση της δύναμής τους να προκαλέσουν την επιθυμητή κοινωνική αλλαγή και να ξεφύγουν από τις περαιτέρω καταστροφικές συνέπειες της πολιτικής του καθεστώτος. Είναι γνωστό ότι ο Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς πέτυχε να του παράσχει την υποστήριξη της η πλειοψηφία του πληθυσμού στις δύο προηγούμενες εκλογές, και να παραμείνει έτσι στην εξουσία για δεκατρία χρόνια, χάρη στον εθνικισμό στον οποίο παρακίνησε τον Σερβικό λαό, ερεθίζοντας τα εθνικά του αισθήματα: αυτός πίστεψε ότι ο Μιλόσεβιτς θα ήταν ο σωτήρας του έθνους σε μια ταραχώδη εποχή εθνοτικών και εμφύλιων πολέμων στο έδαφος της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Ο Μιλόσεβιτς επίσης πέτυχε να ενισχύσει ένα τέτοιο αίσθημα κατά την διάρκεια του Νατοϊκού πολέμου, με την προπαγάνδα για μια διεθνή συνομωσία ενάντια στην Σερβία.

Ωστόσο, μια βαθιά οικονομική και κοινωνική κρίση που διαρκούσε καιρό και χειροτέρεψε πάρα πολύ τις ίδιες τις συνθήκες ύπαρξης του πληθυσμού, και οι αποτυχίες των πολέμων, συμπεριλαμβανομένου αυτού στο Κόσσοβο, άνοιξαν τα μάτια του πληθυσμού. Επειδή το σύνθημα «Όλοι οι Σέρβοι σε ένα κράτος» αποδείχτηκε ότι οδηγούσε στο ακριβώς αντίθετο: η Σερβία γινόταν ολοένα μικρότερη και Σέρβοι αναγκάστηκαν να γίνουν πρόσφυγες και να εγκαταλείψουν τα εδάφη στα οποία κατοικούσαν για αιώνες· ο λαός έτσι συνειδητοποίησε ότι τα εθνικιστικά συνθήματα χρη-

* Καθηγήτρια Κοινωνικής Ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου.